

द्रव्यः गुणः पर्यायः नो रास (श्लोकर नं. 1050)

मुખ्य टाईटल

प्रस्तावना

विस्तृत विषयानुक्रमशिका

ढाण 1ली

1. गुडुनमस्कारः विषयादि-अनुबंध यतुष्टय	3
2-3. द्रव्यानुयोग महिमा	4
यरएानुयोग करतां अपेक्षाये द्रव्यानुयोगनी महत्ता	5
सम्मति, उपदेशपद अने षोडशकनां प्रमाणो	5
4. द्रव्यानुयोगासक्तने आधाकर्मादि ढोषोनी असल्यता	5
पंचकल्पः सूत्रकृतांग अने प्रशमरति प्रकरणना प्रमाणो	5-6
5. ब्राह्म अने अल्यन्तर क्रियानो लेद	6
दशवैकालिक सूत्रनुं प्रमाण	6
6. द्रव्यानुयोग उपर शुक्ल ध्याननो आधार	7
प्रवचनसारनुं प्रमाणः	7
7. गीतार्थ ज्ञानीनी महत्ताः	8
सम्मति अ व्यवहार सूत्रनुं प्रमाणः	8
ज्ञानगीतार्थः अ चारित्र गीतार्थना प्रकारो	8
8. ग्रंथकारनी परिणति	8
ग्रंथकारना षष्ठ्यायोगः योगदृष्टिनुं प्रमाण	9
9. आ ग्रंथना मूल आधारोः अने गुडुवचननी परतंत्रता ज्ञानमद न करवानी ललामाण	9

ढाण बीजु

द्रव्यः गुणः पर्यायः

1. द्रव्यनुं लक्षण	10
गुणः पर्यायः अने द्रव्यनी अेकतृपता	10
1. द्रव्यनी स्वाभाविकताः सापेक्षिता विषे चर्चा	11
तत्त्वार्थनुं प्रमाण	11
2. गुण लक्षणः पर्याय लक्षणः ग्रंथना द्वारो	11
द्रव्योना सामान्यथी गुण अने पर्यायो	12
3. मोतीनी माणाने दृष्टान्ते त्रल्लेयनो लेद	12
द्रव्य-सामान्यः गुण-पर्याय-विशेषोः	12
4. 1 उधर्वता सामान्यः दृष्टान्त साथे	12
क्षणिकवादी बौद्ध, नैयायिकः सद्वैतवादीना मतो	13
5. तिर्यक् प्रयथ सामान्य दृष्टान्तो साथे	13
दिगंबरनो मत अ तेनु समाधान	14
6. उधर्वता सामान्यना बे लेद	14
ओधशक्तिः समुचित शक्तिः	14
7. धीः घासः अ दुधःना दृष्टान्तो	15

8. જીવમાં ઊર્ધ્વતા સામાન્યની ઘટના	15
ગીતા તથા વીશીના પ્રમાણો	16
9. ઓઘ શક્તિ અને સમુચિત શક્તિ ઉપર નયો:	16
ઉપનિષદનું પ્રમાણ	17
10. ગુણ: પર્યાય: વ્યક્તિરૂપે	17
તે દીગમ્બર મત	17
11. દીગમ્બર મત ખંડન	17
સમ્મતિ તર્કનું પ્રમાણ	18
12. ગુણાર્થિક નય ન માનવા વિષે	19
સમ્મતિ તર્ક તથા સૂત્રોનું પ્રમાણ	20
13. એજ ચર્યા ચાલુ	20
14. દ્રવ્ય: ગુણ: પર્યાય:માં પરસ્પર ભેદના કારણઓ	21
એક: અનેક:થી ભેદ	21
15. આધાર: આઘેય: ઇન્દ્રિય ગોચરતા:થી ભેદ	21
16. સંજ્ઞા: સંખ્યા: ને લક્ષણ:થી ભેદ	22

ત્રીજી ઢાળ

અભેદ પક્ષ:

1. એકાંત અભેદ પક્ષે-ગુણગુણિ ભાવનો ઉચ્છેદ	23
2. અનવસ્થા દોષ	24
3. “સોનું તેજ કુંડલ છે” એ વ્યવહાર લોપ	25
4. દ્રવ્યમાં ગુણ અને પર્યાયનો ભાર વધવો જોઈએ નવા નૈયાયિકનો મત	25
5. જુદા જુદા દ્રવ્યના પર્યાય રૂપ ઘરને એક માનવામાં આવે છે	26
6. જીવ: અજીવ: વિગેરે દ્રવ્યનૈયત્યનો ભંગ થાય તથા એક પરિણતિનો ભંગ થાય	26
7. કારણમાંથી કાર્યની ઉત્પત્તિ ન થાય	27
8. કારણમાં સત્તા રૂપે કાર્ય છતાં પ્રથમથી જ ન દેખાય ?	27
9. નૈયાયિકની ખાસ ચર્યા	28
પ્રશ્ન-કારણ કાળે વિદ્યમાન કાર્ય ઉત્પન્ન ન થાય, પણ તેનું જ્ઞાન કેમ ન થાય ?	28
10. ઉત્તર-કારણમાં કાર્ય દ્રવ્યાર્થથી નિત્ય છે, અને પર્યાયાર્થથી અનિત્ય છે, તો દ્રવ્યાર્થથી તો જ્ઞાન થાય જ છે.	28
11. સર્વથા અસત્ પદાર્થ જ્ઞાનમાં ભાસેજ નહીં	29
યોગાચારનો મત	29
12. ભૂતકાળનો ઘટ મેં હમણા જાણ્યો, ત્યાં વર્તમાન કાલીન દ્રવ્યની પ્રતીતિ થાય છે.	30
13. જો અસત્ પદાર્થો અસત્ કાળ ભાસે, તો ત્રણેય કાળમાં શશશુંગનો ભાસ થવો જોઈએ	30
14. માટે અછતાનું જ્ઞાન ન થાય	31
15. ભેદવાદી નૈયાયિક: અભેદવાદી સાંખ્ય: ઉભયવાદી જૈન:	31
અન્ય-યોગ-વ્યવચ્છેદ દ્વાત્રિંશિકાના પ્રમાણો	31-32

ઢાળ 4 થી

ભેદાભેદના પરસ્પર વિરોધનું તાત્ત્વિક સમાધાન:

1. ભેદાભેદ સાથે કેમ રહે ?	32
સપ્રમાણ જૈન સિક્કાન્તોમાં દૃઢ રહેવાની ભલામણ	33

2. ભેદાભેદ સાથે ટકી શકે છે	33
3. રૂપ અને રસ સ્પષ્ટ રીતેજ સાથે રહે છે કે નહીં ?	34
પ્રત્યક્ષ બાબતમાં દ્રષ્ટાંતની જરૂર શી ?	34
4. શ્યામપણું અને રક્તપણું એકજ ઘડામાં દેખાય છે કે ?	34
5. એકજ માણસમાં બાળકપણુ: યુવાનપણુ: વૃદ્ધપણુ: દેખાય છે કે ?	35
સન્મતિનું પ્રમાણ	
6. ભેદ હોય ત્યાં અભેદ ન જ હોય, એવી નૈયાયિકની શંકાનું સમાધાન	36
7. જૈન દર્શનને તો જડ અને ચેતનમાં ભેદાભેદ માનવામાં વાંધો નથી	36
8. જેનો ભેદ, તેનોજ અભેદ – અને જેનો અભેદ તેનોજ ભેદ.	37
સેંકડો નયોની ઉત્પત્તિનું આ જ બીજ છે	37
9. દ્રવ્ય: ક્ષેત્ર: કાળ: અ ભાવ: વિગેરેને આશ્રયીને કરોડો ભાંગા થાય છે. ટુંકામાં સપ્તભંગી	39
10, 11, 12, 13 સપ્તભંગીના 7 ભાંગાનું સ્વરૂપ	39
સાત ભંગોની નિયમિતતા વિષે ચર્ચા	40
14. સપ્તભંગીના જ્ઞાનનું ફળ	42

ઢાળ 5 મી

નય: પ્રમાણ: વિચાર અ દ્રવ્યાર્થિક નયના દિગમ્બર પ્રક્રિયાથી 10 પ્રકાર

1. નય વાક્યનો અને નય વાક્યનો વિષય	43
2. નય વાક્યમાં દ્રવ્યાર્થિકની મુખ્ય વૃત્તિ અને ઉપચાર વૃત્તિ	44
3. નય વાક્યમાં પર્યાયાર્થકની મુખ્ય વૃત્તિ અને ઉપચાર વૃત્તિ	45
4. પર્યાયાર્થિક દ્રવ્યાર્થિકની મુખ્યતા અને ઉપચારનું ધોરણ	45
5. એક નય એકજ ગ્રહણ કરે તો દુર્નયતા	46
6. શ્વેતામ્બર નય વ્યવસ્થાની વિશેષતા	46
7. દિગંબર પ્રક્રિયામાં અવ્યવસ્થા છતાં જાણવા માટે તેનો ઉલ્લેખ	47
8. દિગંબર પ્રક્રિયાએ નયના ભેદો	47
9. દશ પ્રકારના દ્રવ્યાર્થિકમાંથી શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક 1)	48
10. દૃષ્ટાન્ત-જેમ સંસારી જીવો સહજ સ્વભાવની મુખ્યતાએ સિદ્ધ જેવા ગણાય છે	48
11-1. સત્તાની મુખ્યતાએ શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક 92)	49
12. દ્રવ્ય તથા પર્યાયના ભેદની કલ્પના રહિત શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક (3)	49
13. વિભાવની મુખ્યતાએ અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થક (4)	50
14. ઉત્પાદ-વ્યય સાપેક્ષ સત્તાગ્રાહક અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક: 5)	50
આ નયની પ્રમાણમાં અતિવ્યાપ્તિ નથી થતી	51
15. ભેદકલ્પના સાપેક્ષ અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક (6)	51
16. અન્વય દ્રવ્યાર્થિક (7)	51
17. સ્વ દ્રવ્યાદિક ગ્રાહક દ્રવ્યાર્થિક (8)	52
18. પરદ્રવ્યાદિક ગ્રાહક દ્રવ્યાર્થિક (9)	52
19. પરમભાવ ગ્રાહક દ્રવ્યાર્થિક (10)	53

ઢાળ 6 ઠી

બાકીના નયો

1. મેરુના દૃષ્ટાંતે અનાદિ: નિત્ય: શુદ્ધ: પર્યાયાર્થિક નય (1)	53
--	----

2. જૈન શૈલીની ખુભી	54
3. સિદ્ધ પર્યાયને દૃષ્ટાનેત સાદિ: નિત્ય: શુદ્ધ: નય (2)	54
અને સત્તા ગૌણત્વે અનિત્ય શુદ્ધ પર્યાયાર્થિક (3)	55
4. સત્તા ગ્રાહક નિત્ય: અશુદ્ધ: પર્યાયાર્થિક નય (4)	55
5. સિદ્ધ જેવા સંસારી જીવને દૃષ્ટાંત નિત્ય: શુદ્ધ: પર્યાયાર્થિક નય (5)	55
6. જન્મ મરણાદિ યુક્ત જીવને દૃષ્ટાંતે અનિત્ય: અશુદ્ધ: પર્યાયાર્થિક નય (6)	56
7. નૈગમના 3 ભેદ: ભૂતકાળમાં વર્તમાન કાળના આરોપમાં તત્પર નૈગમ (1)	56
8. દૃષ્ટાંત: દીવાળીને દિવસે પ્રભુ મહાવીર પરમાત્મા નિર્વાણ પામ્યા	57
9. ભાવિ કાળમાં ભૂતકાળનો ઉપચાર નૈગમ નય (2)	57
દૃષ્ટાંત: જિનેશ્વરને સિદ્ધ કહેવા	58
10. વર્તમાનારોપ નૈગમ	58
દૃષ્ટાંત - ભાત રાંધે છે.	58
11. ઓઘ સંગ્રહ: ને વિશેષ સંગ્રહ: નયના બે ભેદ	58
દૃષ્ટાંત: સર્વ દ્રવ્ય એક સરખા	59
સર્વ જીવો એક સરખા:	59
12. સામાન્ય સંગ્રહ ભેદક વ્યવહાર નય: અને વિશેષ સંગ્રહ ભેદક વ્યવહાર નય	59
દૃષ્ટાંત 1. જીવ: અજીવ: દ્રવ્ય છે.	59
2. જીવો સંસારી: અ સિદ્ધો: છે	59
13. સૂક્ષ્મ ઋજુસૂત્ર નય અ સ્થૂલ જુસૂત્ર નય	59
દૃષ્ટાંત: 1 ક્ષણિક પર્યાય	60
2. મનુષ્યાદિ-પર્યાય	60
14 શબ્દ નયનું લક્ષણ	60
દૃષ્ટાંત: તટ:તટી:તટમ્ આપ: જલમ્	60
સમભિરૂઢ નયનું લક્ષણ. દૃષ્ટાંત-ઘટ: કુંભ	60
15. એવંભૂતનયનું લક્ષણ	60
દૃષ્ટાંત: રાજ સભામાં રાજમાન: તે રાજા, સ્નાનાદિક કાર્યમાં બેઠેલો તે રાજા નહિ	61
16 નયના 28 ભેદોનો ઉપસંહાર	61

ઢાળ 7 મી

ઉપનયના ભેદો	
1. સદ્ભૂત વ્યવહારનો ભેદ	62
2. શુદ્ધ સદ્ભૂત વ્યવહારના અને અશુદ્ધ સદ્ભૂત વ્યવહારના લક્ષણો	62
3. દૃષ્ટાંત- 1. આત્મ દ્રવ્યનું કેવલજ્ઞાન	62
2. આત્મ દ્રવ્યના મતિ જ્ઞાનાદિ ગુણો	62
4. સદ્ભૂત વ્યવહાર નયની વિષય મર્યાદા	63
5. અસદ્ભૂત વ્યવહારનયનું લક્ષણ	63
6. દ્રવ્યમાં દ્રવ્યનો ઉપચાર-અસદ્ભૂત વ્યવહાર નય 91)	63
7. ગુણમાં ગુણનો ઉપચાર-આત્માના મલીન સ્વભાવને કૃષ્ણલેશ્યા કહેવામાં આવે છે (2)	63
8. પર્યાયમાં પર્યાયનો ઉપચાર: હાથી: ઘોડા: ને પુદ્ગલ સ્કંધ કહેવામાં આવે છે (3)	64
9. દ્રવ્યમાં ગુણનો ઉપચાર: હું ઘોળો છું (4)	64

દ્રવ્યમાં પર્યાયનો ઉપચાર: હું શરીર છું (5)	64
10. ગુણમાં દ્રવ્યનો ઉપચાર: તે ગોરો દેખાય છે (6)	64
પર્યાયમાં દ્રવ્યનો ઉપચાર: દેહ તે આત્મા (6)	64
11. ગુણમાં પર્યાયનો ઉપચાર: મતિજ્ઞાન તે શરીર (8)	65
પર્યાયમાં ગુણનો ઉપચાર: શરીર તે મતિજ્ઞાન (9)	65
12. અસદ્ગત વ્યવહારના 9 પ્રકારનો ઉપસંહાર: તથા બીજા ત્રણ પ્રકારની શરૂઆત	65
13. સજાતીય અસદ્ગત વ્યવહાર: બહુ પ્રદેશી પરમાણુ (1)	65
14. વિજાતીય અસદ્ગત વ્યવહાર: મૂર્ત મતિ જ્ઞાન (2)	66
15. સજાતીય-વિજાતીય અસદ્ગત વ્યવહાર: જીવ અજીવ વિષયનું જ્ઞાન (3)	66
16. ઉપચરિતાઅસદ્ગત વ્યવહારનું લક્ષણ	66
17. સ્વજાતિ ઉપચરિતાસદ્ગત વ્યવહાર નય:	67
દૃષ્ટાન્ત: હું પુત્રાદિક: અથવા મારા પુત્રાદિક: (1)	67
18. વિજાતીય ઉપચરિતાસદ્ગત વ્યવહાર નય:	67
દૃષ્ટાન્ત: મારા વસ્ત્રાદિક (2)	67
સજાતીય-વિજાતીય ઉપચરિતાસદ્ગત વ્યવહાર	67
દૃષ્ટાન્ત: મારા ગઢ: દેશ: વિગેરે (3)	67
19. ઉપનયનો ઉપસંહાર	67

આઠમી ઢાળ

આધ્યાત્મિકનયનો અને નયભેદમાં મતાંતરની ચર્ચા	
1. નિશ્ચય નય: વ્યવહાર નય: એ બે આધ્યાત્મિક નય:	68
નિશ્ચયના:-શુદ્ધ: અને અશુદ્ધ: એ બે ભેદ	68
2. દૃષ્ટાન્ત: જીવ તેજ કેવલ-જ્ઞાન: શુદ્ધ નિશ્ચય નય (1)	68
મતિ જ્ઞાનાદિક આત્મા: અશુદ્ધ નિશ્ચય નય (2)	68
3. સદ્ગત વ્યવહાર નય અ અસદ્ગત વ્યવહાર નયના લક્ષણો	69
4. સદ્ગત વ્યવહારના ઉપચરિત: અને અનુપચરિત બે ભેદ ઉપચરિત સદ્ગતનું લક્ષણ: દૃષ્ટાન્ત-જીવનું મતિજ્ઞાન	69
5. અનુપચરિત સદ્ગતનું લક્ષણ: દૃષ્ટાન્ત-કેવલ જ્ઞાનાદિક આત્માના ગુણો	69
6. અસદ્ગત વ્યવહારના ઉપચરિત: અને અનુપચરિત: એ બે ભેદો દૃષ્ટાન્ત: અસંશ્લેષિત યોગે-દેવદત્તનું ધન	70
7. દૃષ્ટાન્ત સંશ્લેષિત યોગે-આત્માનો દેહ	70
દિગંબર નયો તથા ઉપનયોનો ઉપસંહાર	70
8. વિષયભેદ ન છતાં પરિભાષા ભેદની ચર્ચાનો ઉપક્રમ	71
9. તત્ત્વાર્થને આધારે સાત અ પાંચ નયો છે, તો નવ નયો કેમ થાય ?	71
10. પર્યાયાર્થિક: દ્રવ્યાર્થિક:ની પેઠે અર્પિત અને અનર્પિતને જુદા ગણી 11 નયો કેમ ન કહેવા?	72
11. જેમ અર્પિત-અનર્પિત વ્યવહાર અ સંગ્રહમાં સમાવેશ કરો છો, તેમ પ્રથમના અને પછીના નયોમાં દ્રવ્યાર્થિક અ પર્યાયાર્થિકનો સમાવેશ કેમ ન થાય ?	72
12. શ્રી જીનભદ્ર ગણિ ક્ષમાશ્રમણને મતે-પ્રથમના ચાર દ્રવ્યાર્થિક અ છેલ્લા ત્રણ પર્યાયાર્થિક નયો	73
13. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરને મતે પ્રથમના ત્રણ દ્રવ્યાર્થિક અને પછીના બાર પર્યાયાર્થિક	73
14. અંતર્ભૂત નયોના સમૂહ રૂપ મુખ્ય નયોને જુદા ભેદ તરીકે શી રીતે ગણી શકાય ?	74
15. સંગ્રહ અને વ્યવહાર રૂપ નૈગમ નય માનવા છતાં ક્યાંક તેનો ભેદ કરવામાં આવેલો છે, તે રીતે પણ નયના નવ ભેદ કેમ ન કહી શકાય ?	75

16. વિભક્તને વિભાગ તરીકે ગણીએ, તો વ્યવસ્થા રહે નહિ	76
17. નવ નય માનવા, તે સૂત્ર વિરુદ્ધ પ્રક્રિયા છે	77
18. દ્રવ્યાર્થિકના 10 ભેદ પણ ઉપલક્ષણ દૃષ્ટિએથી સમજવાના છે, નહિંતર પ્રદેશાર્થિક નયનો સમાવેશ શામાં થશે ?	78
19. ઉપનયોનો પણ વ્યવહાર નયમાં સમાવેશ થાય છે, નહિંતર પ્રમાણ અ ઉપપ્રમાણના ભેદ માનવા પડશે	79
20. વ્યવહારનો અને નિશ્ચયનો પણ ગૌણ અને મુખ્યવૃત્તિથી પરસ્પરનો ઉપચાર કરવાથઈ મૂળ નયોમાં સમાવેશ થાય છે	80
21. વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમાં નિશ્ચય અ વ્યવહારના લણઓ આપેલાં છે, તે બરાબર છે	80
22-23. નિશ્ચય અને વ્યવહારનો મૂળ નયોમાં કેવી રીતે સમાવેશ થાય છે ?	81-82
24. દિગંબર પ્રક્રિયા માત્ર બાળ વિદ્યાર્થીઓને સમજાવા પૂરતીજ છે, તાત્ત્વિક નથી.	82
25. નય વિચારનો ઉપસંહાર	82
દ્રવ્ય: ગુણ: પર્યાય: રૂપ એકજ પદાર્થને જુદા જુદા નયોથી જાણવામાં જગતનો પરમાર્થ સમજાય છે, ત્યારે હૃદયમાં એક જાતનો અપૂર્વ આનંદ આવે છે	82

ઢાળ 9 મી

ઉત્પાદ: વ્યય: અને ધ્રૌવ્ય:નું સુંદર સ્વરૂપ:	
1. કોઈપણ એક પદાર્થ ઉત્પાદ: વ્યય: અને ધ્રૌવ્ય: લક્ષણયુક્ત છે	83
શ્રી જિનરાજના ત્રિપદીના આ ઉપદેશની ખુબી ઘણીજ અરી છે	83
2. છયેય દ્રવ્યોમાં એ ત્રણેય યુક્ત લક્ષણોના પરસ્પર વિરોધનો પરિહાર, એકાંત મોહ વાસનાને લીધે વિરોધ દેખાય છે	84
3. સોનું અને તેના ઘડા તથા મુકુટને દૃષ્ટાન્તે-સમભાવ: દુ:ખ અને સુખ: ઉપરથી ત્રણેયની સત્યતાની સાબિતીઓ	84
4. ઉત્પાદ: વ્યય: અને ધ્રૌવ્યનો અભેદ-સંબંધ-ભેદ	85
સ્થાદ શબ્દની સર્વત્ર યોજના	86
5. કારણભેદે કાર્ય ભેદ: અને કાર્ય ભેદે કારણ ભેદ: પણ હોય છે અને તે પણ સ્થાદથી સૂચિત થાય છે	86
6. બૌદ્ધ મતે ઇષ્ટાનિષ્ટ વાસના ભેદે વસ્તુ ભેદ માનવાને કારણ નથી. તેનું નિમિત્ત ભેદની યુક્તિથી ખંડન	87
7. નિમિત્ત કારણના ભેદ વિના વાસનાજતિત જ્ઞાન સ્વભાવથી સંકલ્પવિકલ્પ ભેદની માન્યતાનું માધ્યમિકના મતમાં પ્રવેશ થવારૂપ દલીલથી ખંડન, માધ્યમિક સર્વશૂન્યજ્ઞાન વાદીનું પણ ખંડન	88
8. ઉત્પાદ: અને વ્યય:નો એકાન્ત ભેદ માનનાર નૈયાયિકનું ખંડન	89
9. દહી: દુધ: અને ગાયના રસ:ના વ્રત વાળાના દૃષ્ટાન્તો ઉત્પાદ: વ્યય: ધ્રૌવ્ય: સતની સિદ્ધિ	89
10. એક કાળે ઉત્પાદ: વ્યય: અને ધ્રૌવ્યની સિદ્ધિ	90
11. ક્રિયામાણે કૃતમ્ એ વચનને અનુસારે ત્રણેયની એકકાળે સ્થિતિની આગમ અને યુક્તિ (અનુમાન) પ્રમાણથી સિદ્ધિ	91
12. નય ભેદની વ્યવસ્થાથી ઉત્પદ્યમાન તેજ ઉત્પન્ન: કહેવામાં જૈન મતે વાંધો નથી આવતો, અને અન્ય મતને હમણાં ઘટ પૂટ્યો એ વ્યવહાર પ્રથમ ક્ષણે ઘટશે જ નહીં	92
13. પરિણામની અપેક્ષાએ-એક ક્ષણે ઉત્પત્તિ: નાશ: અને દ્રવ્યાર્થાદેશે તેજ ક્ષણે ધ્રુવતાની સિદ્ધિ	93
14. ભવસ્થ: અને સિદ્ધસ્થ: કેવળ જ્ઞાન, એ સૂત્ર વચન અનુસારે ત્રણેયની એક કાળતા વિષે સમ્મતિની દલીલોથી સિદ્ધિ	94
15-16. કેવલ જ્ઞાન ઉપર ઉત્પાદ: વ્યય: ધ્રુવતા:ની સિદ્ધિ	94
17. આદ્ય ક્ષણ સંબંધ પરિણામે નાશ: દ્વિતીય ક્ષણ સંબંધ-પરિણામે ઉત્પત્તિ: અને ક્ષણ સંબંધ પરિણામે ધ્રૌવ્ય: એમ માની કાળ સંબંધે દરેક પદાર્થમાં ત્રૈલક્ષ્ય છે. તે વિના ભાવ-પદાર્થ જ ન રહે, અભાવ થાય.	96
18. જીવ પુદ્ગલને સ્વપર્યાયે: અને બાકીના 4 અસ્તિકાયને પર પર્યાયે, એક કાલે જેટલા સ્વ: પર: પર્યાય, તેટલા ઉત્પત્તિ: નાશ: અને ધ્રૌવ્ય: છેજ	96

19. ઉત્પાદના ભેદો	97
20. વિસ્રસા ઉત્પાદનું લક્ષણ અને તેના ભેદો	97
21-22. ચૈકલ્ત્વિક વિસ્રસા ઉત્પાદનું લક્ષણ અને તેની સિદ્ધિ	98
23. ધર્માસ્તિકાયાદિકમાં ઉત્પાદની સિદ્ધિ	99
24. નાશના બે પ્રકારો	100
25. રૂપાન્તર પરિણામ અને અર્થાન્તર ગમન વિનાશના દૃષ્ટાન્તો	100
26 એ બન્ને નાશ વિશે વિશેષ સમજ	101
27. ધ્રાવ્યના નવ ભેદ બે પ્રકારો	102
28. આમ અનેક રીતે દરેક વસ્તુને ત્રણ લક્ષણ યુક્ત બરાબર સમજે તે વિસ્તારરૂચિ જીવ સમ્યક્ત્વ પામે, અને શાસનના પ્રભાવકપણું પામે	102

ઢાળ 10 મી

છ દ્રવ્યો: તેની સિદ્ધિ: અને ભેદો:

1. દ્રવ્ય: ગુણ: પર્યાય:ના સ્વરૂપ:, તેઓનો પરસ્પર કથંચિત્ ભેદ: અને કતંચિત્ અભેદ:, તે પ્રસંગે સપ્તભંગી વિચાર અને નય વિચાર:, તથા-ત્રણેયના ઉત્પાદ: વ્યય: અ ધૌવ્ય: એ ત્રણ લક્ષણ વિચાર પૂર્વક દ્રવ્ય: ગુણ: પર્યાય:નું કેટલુંક સ્વરૂપ 2 થી 9 ઢાળ સુધી કહી, દ્રવ્ય: ગુણ: પર્યાય: ના વિશેષલક્ષણ: ભેદ: વિગેરે વિચારપૂર્વક હવે પછી વિસ્તારથી આપવામાં આવતા વર્ણનનો ઉપક્રમ	103
2. આ પ્રમાણે યથાર્થ જ્ઞાન થાય, તેજ સમકિત: અને તેજ ધર્મનો મોટો આધાર, માટે તેના આદરની ભલામણ: જે વિના તત્ત્વોનું ખરૂં જ્ઞાન સંભવતું નથી	103
3. અનાદિ: અનન્ત એવા છ દ્રવ્યોના નામ	104
4. ધર્માસ્તિકાયનું સ્વરૂપ	105
5. અધર્માસ્તિકાયનું સ્વરૂપ: અ એ બન્નેયને માનવાની આવશ્યકતાનું કારણ	106
6. ધર્માસ્તિકાય: ન હોય, તો શો વાંધો ?	106
7. અધર્માસ્તિ કાય ન હોય, તો શો વાંધો ?	107
8. આકાશ દ્રવ્યનું લક્ષણ: અ ભેદો	108
9. અનંત અલોકાશની સિદ્ધિ	109
10. કાળ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ	109
11. જીવ અ અજીવના પર્યાય રૂપ કાળ છે. એવી વિચારણા	110
12. જ્યોતિષ ચક્રની ગતિ અનુસાર જૂનું નવું કરનાર કાળ, એ મતની વિચારણા – અને શ્રી ભગવતી સૂત્રનું પ્રમાણ	111
13. ધર્મસંગ્રહણી તથા તત્ત્વાર્થસૂત્રના મતોનો સમન્વય	111
14. કાળ સંબંધી દિગંબર મત સાથે મત ભેદ – અને તે વિષેની લંબાણ ચર્ચાનો ઉપક્રમ	112
15. યોગ શાસ્ત્રની અંતર્ગત શ્લોકમાં કાળ દ્રવ્ય વિષે દિગંબર મત સાથેનું મળતાપણાની શંકા	113
16. કાલાણુ માનવામાં દોષ	113
17. કાલાણુ માનવામાં દોષ	114
18. કાલાણુ માનવામાં દોષ	115
19. યોગશાસ્ત્રના શ્લોકમાં કાલાણુની માન્યતા ઔપચારિક છે, બીજી રીતે સંભવિત નથી	115
20. પુદ્ગલ: અને જીવ: દ્રવ્યનો સંક્ષેપમાં વિચાર	116
21. દ્રવ્ય વિચારનો ઉપસંહાર	116

ઢાળ 11 મી

ગુણ: અને સ્વભાવ: વિચાર:

1-2. દશ સામાન્ય ગુણોના લક્ષણ સહિત નામો	117
3-4. સોળ વિશેષ ગુણો અને સામાન્ય તથા વિશેષ ગુણનો ભેદ	120
5. ધર્મ તરીકેના કેટલાક સ્વભાવોના ગુણોથી જુદાં વર્ણનનો ઉપક્રમ, તથા અઝ્યાર સ્વભાવોનો ઉપક્રમ, અ અસ્તિ નાસ્તિ સ્વભાવનું વર્ણન	122
6. અસ્તિ: નાસ્તિ: સ્વભાવ ન હોય તો ?	123
7. નિત્ય સ્વભાવ: અનિત્ય સ્વભાવ: વર્ણન	124
8. એ બેમાંથી ગમે તે એક ન હોય તો ?	125
9. એક: અનેક: સ્વભાવ: તે ન હોય તો ?	127
10. ભેદ: અભેદ: સ્વભાવ: તે ન હોય તો ?	128
11. ભવ્ય: અભવ્ય સ્વભાવ: તે ન હોય તો ?	129
12. પરમભાવ પારિણાત્મિક સ્વભાવ, તે ન હોય તો ?	130
અને ઉપસંહાર	130
ઢાળ 12 મી	
1. ચેતન: અચેતનની: વ્યાખ્યા	131
ચેતન ગુણ ન હોય તો ?	131
2. અચેતન ગુણ ન હોય તો ?	131
3. મૂર્ત ગુણ: અને અમૂર્ત ગુણ: ની વ્યાખ્યા:	132
4. તે ન હોય તો ? અને એક પ્રદેશિતા ગુણ વિચાર,	132
અને તે ન હોય તો ?	133
5. અનેક પ્રદેશ ગુણ	133
6. એક પ્રદેશ ગુણ ન હોય તો ? અનેક પ્રદેશ ગુણ ન હોય તો	133
7 એક પ્રદેશ ગુણ ન હોય તો ? અનેક પ્રદેશ ગુણ ન હોય તો	134
8. વિભાવ સ્વભાવ: તે ન હોય તો ?	135
9. સ્વભાવાત્મકતા: વિભાવાત્મકતા:માં નિર્દોષપણું	135
10-11. ઉપચરિત સ્વભાવનું સ્વરૂપ અને તેના પ્રકારો	136
12. 10 સામાન્ય સ્વભાવ, 11. વિશેષ સ્વભાવ એમ કુલ 21 કસ્વભાવો	137
13. છ દ્રવ્યોમાં સંભવતી સ્વભાવ સંખ્યા	137
14. સર્વસ્વભાવોનો પ્રમાણ અને નયોની મદદથી અધિગમ કરવાનો ઉપદેશ અને ઉપસંહાર	138
ઢાળ 13 મી	
21 સ્વભાવો ઉપર નયોની ઘટના	
1. અસ્તિ: નાસ્તિ: સ્વભાવ ઉપર નયાવતાર	138
2. નિત્ય: અનિત્ય: સ્વભાવ ઉપર નયાવતાર	139
3-4. ભેદ: અભેદ: સ્વભાવ ઉપર નયાવતાર	139
5. ભવ્ય: અભવ્ય સ્વભાવ ઉપર નયાવતાર અને ચેતન સ્વભાવ ઉપર નયાવતાર	140
6. અચેતન સ્વભાવ ઉપર નયાવતાર	141
7. જીવની અચેતનધર્મતા અને મૂર્ત સ્વભાવ ઉપર નયાવતાર	141
8. જીવની મૂર્તતા – અને પુદ્ગલ વિના બીજા દ્રવ્યોની અમૂર્તતા ઉપર નયાવતાર	142
9. ઉપચારથી પણ પુદ્ગલ દ્રવ્યને અમૂર્તતા કેમ નહીં ?	142
10. તેમાં સંમતિ તર્કનું પ્રમાણ	143

11. પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં અમૂર્તતાનો ઉપચાર ન હોય, તેનો ખુલાસો	144
12. અસદ્ ભૂતવ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ પરમાણુને ઉપચારથી અમૂર્ત કહેવામાં હરકત નથી	144
13 એક પ્રદેશ સ્વભાવ ઉપર નયાવતાર	145
14 અનેક પ્રદેશ સ્વભાવ ઉપર નયાવતાર	145
15. વિભાવ સ્વભાવ ઉપર નયાવતાર	146
16. સ્વભાવ ઉપર નયાવતારનું ધોરણ	146
17. એ દિગંબર પ્રક્રિયા સાથે સ્વમત પ્રક્રિયાનો મેળ	146
18. ગુણ: અને સ્વભાવ: પ્રકરણો ઉપસંહાર	147
ઢાળ 14 મી	
પર્યાયોના ભેદો: લક્ષણો: દૃષ્ટાંતો: અને નયાવતાર:	
1. પર્યાયના બે ભેદ	147
2. વ્યંજનપર્યાય અ અર્થ પર્યાયના લક્ષણો	148
3. તે બન્નેયના દ્રવ્યથી અ ગુણથી, તથા શુદ્ધ અને અશુદ્ધ ભેદો, જીવ દ્રવ્ય ઉપર શુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય	148
4. અશુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય અને ગુણ વ્યંજન પર્યાયના દૃષ્ટાંતો	149
5. શુદ્ધ અને અશુદ્ધ પર્યાયના લક્ષણો	149
6. અર્થ પર્યાયના દૃષ્ટાંત	150
7. દિગંબર સાથે કેવળજ્ઞાનાદિકમાં અર્થ પર્યાય નથી એ બાબતમાં ચર્ચા	150
8. પુદ્ગલ દ્રવ્ય ઉપર શુદ્ધ: અશુદ્ધ: વ્યંજન પર્યાય	151
9. ધર્માસ્તિકાય આદિ વિષે અર્થ પર્યાય નથી માનતા તે મતનું ખંડન	151
10. ધર્માસ્તિકાયાદિકને વિષે અશુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય નથી માનતા તેનું ખંડન	152
11. સંયોગ પણ આકૃતિની પેઠે પર્યાય છે	152
12. તે વિષે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો અભિપ્રાય	153
13. ધર્માસ્તિકાયાદિકને પરદ્રવ્ય સાથે સંયોગ નથી. અશુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય તરીકેની વિશેષ સાબીતી	153
14. એજ વાતની વિશેષ દૃઢતા	154
15. નયચક્રને અભિપ્રાયે પર્યાયના બીજા ચાર પ્રકાર	154
16. તેના દૃષ્ટાંતો અને તે પ્રકારોનું પ્રાયિકપણું	155
17. ગુણમાં વિકારો તે પર્યાય એમ કહી દ્રવ્ય પર્યાય અને ગુણ-પર્યાય: કહેતાં દિગંબર દેવસેનાચાર્યનું ખંડન	156
18. વિષયોપસંહાર	156
19 આશીર્વાદ	156
દુહા	
1 થી 8 દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાનની વિશેષ મહત્તા તથા ક્રિયા અને જ્ઞાનમાંના સૂક્ષ્મભેદની ચર્ચા	157
ઢાળ 15 મી	
1 થી 13 ગીતાર્થ પુરુષોનાં જ્ઞાનની ખુબી અને સ્તુતિ	161
ઢાળ 16 મી	
1 થી 7 સર્વાતિશાયિની અદ્ભુત જીનવાણીની સ્તુતિ અને તે અધિકારીનેજ આપવાની ભલામણ, અનધિકારીને આપાનો તદ્દન નિષેધ વિગેરે	168
ઢાળ 17 મી	
1 થી 11 ગ્રંથ કર્તાની ગુરુ પરંપરાની પ્રશસ્તિ: ગ્રંથકારના અભ્યાસનું સ્થાન: ગુરુ ભક્તિ: શાસનરાગ: તથા આ ગ્રંથ ભણવા માટેની હૃદયપૂર્વક ભલામણ	174

કલશ

1 દ્રવ્ય: ગુણ: પર્યાય:ના વર્ણન રૂપે વાણીનો જે વિસ્તાર કરેલો છે, તેનું ફળ અને આશીર્વાદ	179
સમાપ્તિ કાવ્ય	180
દ્રવ્ય ગુણ: પર્યાય:ના રાસના છુટા બોલ	183
દ્રવ્ય શબ્દની વ્યુત્પત્તિઓ અને લક્ષણો:	203
ગ્રંથો: ગ્રંથકારો: અને મતોની યાદી	204
ત્રણ નિબંધો	
સ્વાદ્વાદ અને સર્વજ્ઞતા	206
આધુનિક વિજ્ઞાન: અને જૈનતત્ત્વજ્ઞાનની અબાધ્યતા	213
એકાન્ત શાસન ભક્ત નરવીરને	241
ગ્રન્થાન્તરોના વાક્યોનું સરળ ભાષાંતર	257